

דף קכט

ויריש לקיש אמר: לא קנה עד שיאמר פלוני ופלוני יירשו שדה פלונית ופלונית שנתתים להם במתנה ויירשום' — ר"י בן מגאש ורמ"ה ורי"ד (בפסקי) מפרשים [דלא כרשב"ם] שריש לקיש סובר כדברי רב דימי בשם רבי יוחנן, שלעולם לא קנה אלא בכגון אדם אחד ושדה אחת, שלשון מתנה צריכה להתייחס לאותו אדם ולא אותה שדה דוקא. הלכך המחלק שתי שדות לשני בני אדם, לעולם לא קנה עד שיכליל כל אדם וכל שדה בשתי הלשונות, מתנה וירושה. ונקט ריש לקיש לשון מתנה באמצע [שבה כלולות ממילא הלשונות האחרות, אם תחסיר תחילת דבריו או את סופם], אבל הוא הדין בתחילה או בסוף, כגון 'פלוני ופלוני נתתי להם שדה פלונית ופלונית ויירשום' — קנה (וכ"מ בעליות דרבנו יונה). ודלא כרשב"ם שכתב שאם אינו חוזר וכולל שתי השדות, יש לפצל את לשונו ולומר ירושה לראשון ומתנה לשני — שהרי הוא משהו אותם בלשונו והיאך נחלקם (מגיד משנה נחלות ו,ו; ר"ן. וכן תמה בספר תורת חיים, וכיון גם הוא לפירוש הראשונים ז"ל).

ואין צריך שיאמר דוקא 'יירשו שדה פלונית ופלונית שנתתים...'. שבוה אין כל חידוש, שהרי נתן לכל אחד ואחד חלק בכל שדה, וכאדם אחד ושדה אחת דמי, אלא בעיקר בא להשמיענו באופן שהקנה שדה פלונית לזה ושדה פלונית לזה, כגון 'יירש פלוני שדה פלונית ויירש פלוני שדה פלונית שנתתים להם במתנה ויירשום', והגמרא לא הקפידה בלשון לפרט זאת, שלא בא אלא לפרש היכי דמי לשון מתנה באמצע (יד רמ"ה).

(ע"ב) לדברי רבי יוחנן בן ברוקה, נכסי לך ואחריוך לפלוני וראשון ראוי ליורשו — אין לשני במקום ראשון כלום, שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק' — יש לשאול לפי זה על מה ששנינו לעיל 'האומר תנו שקל לבני בשבת... אם אמר אם מתו יירשו אחרים תחתיהם... אין נתנים להן אלא שקל' — משמע שדבריו קיימים ויטלו אותם אחרים, והלא ירושה אין לה הפסק ומדוע לא יטלו יורשי בניו?

— כבר כתב הרשב"ם שלא אמרו אלא כשנתן בסתם כגון 'נכסי לך', רק אז מפרשים דבריו כירושה [לריב"ב], אבל באומר לשון מתנה מפורשת, אעפ"י שהוא ראוי ליורשו — מתנה היא ויש לה הפסק. וכן דעת הר"ז"ה. (ולזה נטה הרשב"א בתשובה — ח"ב שצד, אם כי לא הכריע בדבר, וכל שבית דין דנין בזה אני מסלק עצמי מזה ומניח להכרעת כל ב"ד וב"ד שיבא).

אבל יש סוברים שאפילו אמר בפירוש לשון מתנה — ירושה היא ואין לה הפסק (כן היא דעת הגאונים). ותרץ ר"י בן מגאש לדעתם, שלכך מועילה התנאתו לעיל, לפי שלא נתן לבניו אלא שקל לשבת, ולא זיכה להם השאר, הלכך זכו בהם האחרים. ואמנם אותם שקלים שבכל שבת אם לא הספיקו ליטלם, ומתו — יורשיהם יורשים אותם ולא אחרים. (וכ"כ רבנו יונה).

[כתב הרמב"ן: אעפ"י שהאחרים לא זכו בנכסים אלא לאחר מיתת הבנים, והלא בשעה שמת האב כבר חל דין ירושה, וכיצד יכול ליתן לאחר זמן לאחרים — אפשר שאין לדקדק בכך, שכשם שנתנה תורה רשות לאב להנחיל מעתה לכל מי שירצה ולהעביר מן היורש, כך בכלל זה יש לו רשות להנחיל לאחר זמן, וירושה עוברת ונפסקת מן היורש. לא אמרו 'אין לה הפסק' אלא באומר 'נכסי לך', שהתחיל בירושה של תורה והנחילו בה, שוב אינה נפסקת ממנו. וצריך עיון.]

ובספר אבי עזרי (קמא. זכיה יב,ו) באר דבריו: רק בהנחלה דריב"ב נאמרה הלכה זו, שהואיל והוא המנחיל את הנכסים לפלוני, אינו יכול להגביל הנחלה זו לזמן, שכן ירושה אין לה הפסק ואי אפשר לעשות הנחלה זמנית. משא"כ בירושה דאורייתא, כאשר

מצוה ליתן מזמן מסוים לאחר, הרי לא עשה הנחלה מוגבלת אלא שהפקיע את הנחלה הקיימת מכאן ולהבא, ודבר זה נתנה לו התורה יכולת לעשותו כשם שיכול להפקיע עתה את הנחלה.

והר"ן תירץ [ואולי זו כוונת הרמב"ן], שכל שירושת התורה חלה מיד, שוב אין לה הפסק לעולם ואין באפשרות המוריש להגבילה לזמן, אבל שכיב מרע המחלק נכסיו לבניו ואמר אם יעשה פלוני כך שיתנו לו שדה פלונית, כבר הוציא אותה שדה מירושה של תורה, ומעיקרא לא קיבלו היורשים חלק זה אלא כמתנה לזמן ולא כירושה. וכן באם ימותו יירשו אחרים תחתיהם. וע"ע ברישב"א ובספר אבני מילואים קב סוף סק"א].

ויש מוסיפים ואומרים שכיון שלא באו הנכסים ליד היורשים מעולם, שנתנם ביד שלישי, לכך עושה השלישי מה שהושלש בידו [שכבר זכה השלישי בנכסים מעתה לאותם אחרים כשימותו הבנים. ערשב"א], אבל האומר הריני נותן נכסי לבני ואחריהם לפלוני — לא אמר כלום (מובא בראשונים; בית יוסף רמח"א. ואולם הרשב"א בתשובה ח"ג קכב) נקט להלכה שאפילו נתן ביד שלישי ירושה אין לה הפסק [וקל וחומר אם הקדיש ולא מסר, שאמירתו לגבוה אינה כמסירתו להדיוט ממש]. וכאן שונה שמעיקרא לא קיבלו היורשים אלא שקל בשבת, כנ"ל. [וע"ע בדבריו בח"א תשד]. ומאידך הריב"ש נקט (בתשובה קסח) עפ"י הרמב"ן תירוצו זה לעיקר.

והרמ"ה כתב לחלק בין לשון 'אחר יך לפלוני' שהוא בא לעקור הירושה לאחר זמן כנגד מה שכתוב בתורה, ובין לשון 'אם מתו יירשו אחרים תחתיהם' שמשמעותו מעכשיו ולא לאחר זמן — הלכך יכול להתנות כן, שאינו מפסיק ירושה שחלה, אלא כשמת זכו בנכסים מעיקרא. [אבל הרשב"א והרישב"א כתבו שאין לחלק בין אמר 'מעכשיו' אם לאו].

תירוצו נוסף כתב הבית-יוסף (רנג, יז) עפ"י משמעות דברי רש"י (בכתובות סט: — דלא כדברי רשב"ם בסוגיתנו ושר"ר), שלא אמרו 'אם מתו יירשום אחרים' אלא כשמתו בלא בנים, אבל אם יש להם בנים — הבנים ירשו, משום שירושה אין לה הפסק. ורק אם אין להם בנים ולא אחים, הואיל ובמקרה כזה הירושה עוברת דרך האב לאחיו או לאביו וכו', יכול להתנות שלא יירשו, כיון שמכחו הם יורשים. (מדברי הבית-יוסף הללו מבואר שנקט שירושת האב אינה עוברת דרך האב מדין 'משמוש'. והדרכי-משה חולק. כמובא בראש פרקנו). והש"ך (שם סק"ג) הקשה על כך מסוגית הגמרא, שאם כן מדוע נשאר ב'תובתא', הלא אפשר להעמיד הברייתא ד'אחרין' באופן זה שאין לשני בנים ואחים, ולכך כשמת שני קנה שלישי.

בשו"ת דובב מירשים (ח"א קיח) כתב לתרץ שבמקרה זה שמקנה לראשון ואחריו לשני ואחריו לשלישי, גם אם אין בנים לראשון ולשני, לא זכה השלישי, שהרי אין זה 'עבידי דאתו', כי מי יאמר שהשני יזכה בה, הלא שמא ימות השני בחיי ראשון. לא אמר הבית-יוסף שמועילה המתנה אלא כשהדבר עשוי לבוא, כגון שנתן לבנו שאין לו בנים, שלכשימות ינתן לפלוני. יש להעיר שתירוצו זה יתכן רק לדעת בעל הנתיבות (רפא סק"ג) שאי אפשר להנחיל מדברי יוחנן בן ברוקא דבר שלא בא לעולם, וכן כתב הגרעק"א (שם ובתשובה קלב) על פי הרשב"א (בקדושין ס. וכן משמע בתשובת הרשב"א ח"ג קיט) ומהרי"ט, אבל לדעת קצות החשן (רנג סק"ט) שיכול [וכדבריו משמע ברמ"ה, כמובא להלן קל. וע"ע שער המלך ריש הלכות נחלות], הלא אם מעמידים בראוי לירושו, זכה השלישי בתורת ירושה כריב"ב ולא במתנה [שהרי אמר לשון ירושה ועתה אנו עומדים בהנחה שצריך לשון מתנה בכל אחד ואחד], ואין בזה חסרון דדבר שלא בא לעולם, ושפיר יכול להנחילו אעפ"י דלא עבידי דאתו.

'לימא נמי תיהוי תיובתיה דריש לקיש. ותסברא... לא קשיא כאן בתוך כדי דבור כאן לאחר כדי דבור' — אפשר [דלא כרשב"ם] שעכשיו חוזר בו מ'תובתא' שהשיב על שאר האמוראים, כי הם מדברים לאחר כדי דיבור וברייתא תוך כדי דיבור. ואף על פי שלא אמרו 'אלא' — יש לנו כיוצא בזה הרבה בתלמוד. גם מצאנו 'תובתא' והלכתא (רמב"ן ריטב"א ועוד).

יש לציין שבתורי"ד כתב גירסה אחרת, שלפיה לא נשארו ב'תיובתא' כלל.

דוגמא ל'תיובתא והלכתא' — ע' בתורי"ד להלן קלב:

עוד על חזרה מן הנאמר מקודם ללא 'אלא' — ע' במצוין ביוסף דעת נזיר לא).

והרמ"ה כתב ששאר האמוראים ודאי מדברים בתוך כדי דיבור, ולכך נשארו ב'תיובתא', כי אם לאחר כדי דיבור, מדוע באדם אחד ושתי שדות או שני בני אדם ושדה אחת יקנה זה שבלשון ירושה, והלא אין סברא כלל לייחס לשון מתנה שבמתנה אחת למתנה האחרת — אלא ודאי בתוך כדי דיבור מיירו (וע"ע תורת חיים).

כל תוך כדי דבור כדבור דמי, לבר מעבודת כוכבים וקדושין' — רשב"ם פירש חומרא דרבנן היא משום לעז ממזרות.

ויש סוברים שהוא דין תורה, והריהי מקודשת מדאורייתא, ואפילו לקולא. כן דעת הר"ן ועוד (ע' שיטמ"ק מ'שיטה לא נודעה למי'; ב"ח בשם הריב"ש. וכן נקט בית שמואל (לח סקנ"ו מט סק"ג) להלכה. וע' חלקת מחוקק.

וכן משמע קצת מדברי רשב"א וריטב"א בקדושין נט: שהקשו על מה שאמרו שם 'מספקא ליה אי תנאה הואי אי חזרה הואי' והלא אין מועילה חזרה בתוכ"ד. ואם כדברי רשב"ם אין התחלה לקושיא, דהלא התם לחומרא קאמרינן. וכן נראה לכאן מריהטת לשון הר"ן הרשב"א והריטב"א כאן, שהביאו הקש 'יצאה והיתה' לענין זה. ואינו מוכרח).

וטעם הדבר, לפי שהעושה דברים אלו, בגמר דעתו הוא עושה אותם (עפ"י ר"ן גדרים; שו"ת הריב"ש רסו).

המקנה (אה"ע ל, ז), כתב הטעם, דלא אתי דבור ומבטל מעשה. וכתב לפי"ז שחזרה על ידי מעשה מועילה מדאורייתא. ובשו"ת אחיעזר (ח"א כו, א) השיגו. וע' גם אגרות משה אה"ע פד, א — נקט בפשיטות שאף ע"י מעשה אין מועילה חזרה מדאורייתא.

גדרי דין 'תוך כדי דיבור' — ע' במובא ביוסף דעת — גדרים פז.

דף קל

ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אם אמר על מי שראוי ליורשו — דבריו קיימין... מאי טעמיה דרבי יוחנן בן ברוקה? אמר קרא והיה ביום הנחילו את בניו — התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה' — כבר האריכו רבותינו ראשי הישיבות לחקור בגדר הדין, האם הנחלה זו מועילה בתורת ירושה, או בתורת הקנאת נכסים. ואם תמצוי לומר שזהו דין ירושה, האם הוא דין מחודש שניתן למוריש להנחיל את נכסיו, או שמא יורש מדין 'ירושת הבן', ולא נתחדש אלא שזכותו של האב להרבות או להמעט לחלק מבניו.

ומדברי הגמרא לעיל (קכט): נראה שזהו דין ירושה ולא מתנה, שאמרו ב'נכסי לך ואחריך לפלוני' לדברי ר' יוחנן בן ברוקה הוי ירושה, וירושא אין לה הפסק. [נפשוט לפי"ז שאין השדה חוזרת ביובל, אף לפי מה שאנו נוקטים (כחכמים בבכורות נב) שמתנה חוזרת ביובל. וכן נקט כהנחה פשוטה בשו"ת עמודי אור קי, כז. וע' בחדושי ר' מאיר שמחה קכו:].

ולקמן (קלא.) נסתפק רבא, שמא לא אמר רבי יוחנן אלא בשכיב מרע, שהוא בר הורשה, ולא בבריא. ובארו הראשונים שדוקא בשכיב-מרע שכל מתנתו היא דרך ירושה [ועל כן אינו צריך קנין], רק בה נאמר דינו של ריב"ב — משמע לכאורה שהמוריש הוא פועל את העברת הנכסים ואינה כירושה הנפעלת מאליה שהמוריש רק קובע מי הוא היורש.